

УДК 332.14:330.3

Борисова Л.П.*кандидат економічних наук, доцент,
Одеський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету***Коваль В.В.***доктор економічних наук, доцент,
Одеський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету***Мужайло В.Д.***кандидат економічних наук, доцент,
Одеський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF RESOURCE SAVINGS IN SOCIAL TRANSFORMATION CONDITIONS

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто соціально-економічні засади ресурсозбереження та розкрито зв'язок раціонального використання ресурсів із ресурсоефективністю економіки. Обґрунтовано питання ресурсозбереження і необхідності використання державно-приватного партнерства у сфері ресурсозбереження. Запропоновано напрями стимулювання ресурсозбереження у забезпеченні стійкого розвитку національної економіки та її соціальної сфери.

Ключові слова: ресурси, ресурсозбереження, ресурсоефективність, державна політика, соціальна діяльність.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрены социально-экономические принципы ресурсосбережения и раскрыта связь рационального использования ресурсов с ресурсоэффективностью экономики. Обоснован вопрос ресурсосбережения и необходимости использования государственно-частного партнерства в сфере ресурсосбережения. Предложены направления стимулирования ресурсосбережения в обеспечении устойчивого развития национальной экономики и ее социальной сферы.

Ключевые слова: ресурсы, ресурсосбережение, ресурсоэффективность, государственная политика, социальная деятельность.

ANNOTATION

The article considers the socio-economic principles of resource saving and discloses the relationship between the rational use of resources from the resource-saving economy. The issue of resource saving and the need to use public-private partnership in the sphere of resource saving is justified. The directions of stimulating resource saving in ensuring sustainable development of the national economy and its social sphere are proposed.

Key words: resources, resource-saving, resource-efficiency, state policy, social activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ресурсозбереження як одне з пріоритетних завдань розвитку економіки України характеризується дефіцитом багатьох видів ресурсів, а також серйозними екологічними та соціальними проблемами. Через обмеженість усіх видів ресурсів найбільш високі результати діяльності будь-якої організації залежать від раціональності їх використання,

а тому неможливе подальше підвищення ефективності соціальної політики, що пов'язано з трансформацією системи ресурсозбереження.

Вирішення проблеми ресурсозбереження, передусім, зумовлює необхідність виявлення безлічі чинників, які впливають на процес ресурсоспоживання. Крім усебічної комплексної економічної оцінки різних варіантів використання ресурсів, потрібний ще вибір найбільш відповідної стратегії ресурсозабезпечення, який залежить від реальних економічних умов, що вимагають гнучкої зміни практики управління ресурсозабезпеченням, що склалася.

У цілому ж робота з ресурсозбереження має бути спрямована на зниження витрат виробництва за рахунок технічного і технологічного переозброєння підприємств, оптимізації виробничих процесів, адміністративно-правового регулювання та інших заходів, орієнтованих на виконання соціальних зобов'язань держави. З огляду на останнє, саме обмеженість ресурсів спричинила скорочення соціальних програм, унаслідок чого постає потреба у підвищенні ефективності раціонального використання ресурсів та їх економії за рахунок ресурсозбереження, що продукує зміни в механізмах соціальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Ресурсозбереження як один із перспективних напрямів сучасних економічних трансформацій розглядається в працях таких учених, як: О.Ю. Амосов, Н.Л. Гавкалова [1], М.С. Данько [2], Т.Б. Надтока, О.В. Амеліницька [3], С.Ю. Половникова [4], Р.І. Балашова [5], Б.М. Андрушків, Ю.Я. Вовк, О.Б. Погайдак [6], І.П. Дрозд, А.В. Гулій [7] та ін. Незважаючи на наявні наукові розробки, нині дослідниками не сформульований комплексний підхід до управління ре-

сурсозберігаючими процесами для забезпечення переходу до ефективної економіки, відсутнє наукове прогнозування розвитку ресурсозбереження в Україні як базис під час формування та реалізації відповідних стратегічних програм сприяння ресурсозбереженню та створенню державної політики у сфері ресурсозбереження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз функціонування та розвитку системи ресурсозбереження в умовах соціальних трансформацій з обґрунтуванням наявних концепцій ресурсозбереження для забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Концепцію ресурсозбереження можна розглядати як елемент інноваційного процесу у виробництві, що вимагає ґрунтовного розроблення заходів концепції, визначення масштабів їх упровадження і постійного збільшення обсягу фінансування.

Визначаючи перспективи її розвитку, слід звертати особливу увагу на закономірності, які проявляються у цьому процесі, оскільки зміст змін, що проводяться відносно ресурсів, може бути різним. Наприклад, за необхідності збільшення обсягів виробництва особливої проблеми з ресурсозабезпеченням не спостерігається, оскільки керівництво підприємства завжди має уявлення про те, обсяг яких ресурсів необхідно збільшити.

Проте впродовж тривалого часу на деяких підприємствах промисловості не здійснювалася модернізація технологій, що продукувало високі рівні зношеності обладнання, а невисокі тарифи на енергоресурси не сприяли необхідності пошуку джерел та використання відновлюваних джерел енергії [15; 19].

Внаслідок збільшення за останні роки видатків усіх суб'єктів на енергоресурси загострюється питання ресурсозбереження в екологічній сфері, хоча невеликі ознаки зростання її еко-

номіки були досягнуті тільки завдяки видобутку і переробці мінеральної сировини. Варто відзначити, що збільшення обсягу добутку, за прогнозами фахівців, тільки збільшуватиме зношеність устаткування на підприємствах гірничодобувної, переробної та інших важких галузей виробництва, яка сягає 70% [8, с. 24].

Проблема істотно ускладнюється, якщо ставиться завдання підвищення ефективності використання ресурсів за рахунок інтенсивного розвитку виробництва або підприємства в цілому, в основі якого лежать результати науково-технічного прогресу, спрямовані на підвищення результативності виробництва і зростання випуску продукції.

У зв'язку з переходом до інтенсивного ресурсозберігаючого типу економічного зростання підприємства, який ґрунтується на реалізації досягнень науково-технічного прогресу, зниженні фондомісткості і матеріаломісткості продукції, підвищенні продуктивності праці, поліпшенні техніко-економічних показників та якості продукції, зростають можливості ресурсозбереження.

Відповідно, державна політика у сфері енергозбереження спрямована на реалізацію заходів зі скорочення енерговитрат, технічного переозброєння та застосування енергозберігаючих технологій, активне застосування відновлюваних та нетрадиційних джерел енергії [10; 16]. Проте темпи реалізації ресурсозберігаючих заходів залишаються надзвичайно низькими.

Аналіз причин ситуації, що склалася, з урахуванням динаміки інших показників інноваційної активності господарюючих суб'єктів України дав змогу виділити основні проблеми у цій сфері:

- недосконалість і декларативність законодавчої і нормативно-правової систем регулювання і стимулювання ресурсозберігаючої діяльності;
- відсутність достатніх фінансових ресурсів для проведення ресурсозберігаючих заходів, за-

Таблиця 1

Кінцеве енергоспоживання за 2007-2015 рр.

	Одиниці виміру	2012	2013	2014	2015	
1	Загальне кінцеве енергоспоживання	тис. т н.е.	73107	69557	61460	50831
2	<i>Промисловість</i>	тис. т н.е.	24845	21864	20570	16409
3	<i>% до підсумку</i>	%	34,0%	31,4%	33,5%	32,3%
4	<i>Транспорт</i>	тис. т н.е.	11448	11280	10327	8750
5	<i>у % до підсумку</i>	%	15,7%	16,2%	16,8%	17,2%
6	<i>Домашні господарства</i>	тис. т н.е.	23466	23495	20384	16554
7	<i>% до підсумку</i>	%	32,1%	33,8%	33,2%	32,6%
8	<i>Сектор послуг</i>	тис. т н.е.	5037	5745	4663	3838
9	<i>% до підсумку</i>	%	6,9%	8,3%	7,6%	7,6%
10	<i>Сільське, лісове та рибне господарство</i>	тис. т н.е.	2195	2242	2016	1961
11	<i>% до підсумку</i>	%	3,0%	3,2%	3,3%	3,9%
12	<i>Інші види діяльності</i>	тис. т н.е.	0,0	0,0	0,0	0,0
13	<i>% до підсумку</i>	%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
14	<i>Неенергетичне використання енергії</i>	тис. т н.е.	6116	4932	3500	3318
15	<i>% до підсумку</i>	%	8,4%	7,1%	5,7%	6,5%

Джерело: складено на основі статистичних даних Держстату України

безпечення наукових досліджень і впровадження інноваційних ресурсозберігаючих розробок;

- відсутність дієвих фінансових схем реалізації ресурсозберігаючих проектів у різних сферах економічної діяльності (бюджетному та промисловому секторах, житлово-комунальному господарстві і т. д.);

- повільне формування в Україні сучасного і масштабного ринку ресурсозбереження, розвиток його інфраструктури;

- відсутність реальних економічних механізмів стимулювання ресурсозберігаючої діяльності, що забезпечують формування економічної зацікавленості учасників такої діяльності в її здійсненні;

- дефіцит інформації у населення, керівників підприємств та організацій щодо наявних на ринку ресурсозберігаючих техніки і технологій, ресурсоефективної продукції, можливостей економії різних видів ресурсів;

- недолік кваліфікованих кадрів у сфері ресурсного менеджменту, відсутність відповідних служб на підприємствах та ін. [17].

Ці проблеми можуть бути вирішені тільки у разі спільного забезпечення ресурсозбереження з боку держави і підприємств в умовах модернізації економіки. Таке партнерство у сфері ресурсозбереження повинне формуватися в розрізі таких напрямів: енергозбереження; використання вторинних матеріальних ресурсів; мінімізація втрат ресурсів; екотехнології; використання соціальних ресурсів модернізації.

Саме ці напрями ресурсозбереження є наслідком державної та корпоративної політики ресурсозбереження, що проводиться, вони взаємозв'язані, взаємозумовлені і представлені в діючих концепціях ресурсозбереження.

Нині найбільш поширені такі концепції ресурсозбереження: концепція сталого розвитку; концепція інноваційного ресурсозаміщення «5К» (комунікації, компетенції, конкуренція, комерціалізація, координація)» концепція «нульових відходів»; концепція повного використання сировинних ресурсів; концепція повного використання енергетичних ресурсів; концепція мінімізації відходів; концепція ефективного використання устаткування та його модернізації; концепція вартісно-орієнтованого підходу до управління ресурсозбереженням; концепція людського розвитку; концепція ресурсної безпеки [9].

Так, концепція ресурсної безпеки, будучи елементом економічної безпеки, у своєму складі має такий важливий блок, як енергетична безпека, яку традиційно розглядають як стан енергетики, що гарантує технологічно та економічно безпечно задоволення поточних та перспективних потреб споживачів енергії та збереження довкілля. Крім зазначеного, у забезпеченні енергетичної безпеки важливі міра забезпечення енергоресурсами та використання транзитного потенціалу поставок енергоносіїв тощо [18].

За визначенням Світової енергетичної ради достатній рівень енергетичної безпеки досягається ступенем захищеності всіх суб'єктів суспільства від загроз дефіциту у забезпеченні їх обґрунтованих потреб в енергії, належного рівня їх якості, а у разі виняткових станів – гарантованого забезпечення мінімально необхідного обсягу енергоресурсів [1; 14].

Варто відзначити, що ресурсозбереження й енергетична безпека – одні з основних напрямів системи соціального захисту населення з раціонального використання всіх ресурсів у взаємодії, включаючи економічні (електроенергію, теплову енергію, усі види матеріальних ресурсів, фінансові ресурси), інформаційні, трудові, адміністративні, нормативні, інноваційні, інтелектуальні, соціокультурні й інші ресурси. Ресурсозберігаючий підхід особливо важливий, тому що в сучасних умовах ресурсозабезпечення соціальних послуг галузі пов'язане з величезними витратами всіх видів ресурсів.

Управління ресурсозбереженням у рамках енергетичної безпеки охоплює весь діапазон проблем, що стосуються соціального захисту населення, на усіх рівнях адміністративного управління: уповноважений регіональний виконавчий орган управління соціальним захистом населення – територіальні органи соціального захисту – установа соціального обслуговування.

Ресурсне забезпечення соціального захисту включає різні сегменти її інституціоналізації в сучасному українському суспільстві: ресурси людини, сім'ї; ресурси, що формуються у рамках корпоративної культури сучасних підприємств; ресурси, що регулюються на державному рівні. При цьому державна політика формує спрямованість соціальної політики – формування соціальних пріоритетів громадського життя, комплекс ресурсів, що створюють умови для формування фахівців соціального захисту, розроблення соціальних технологій, соціальних програм, що впливають у цілому на соціальне макросередовище.

Управління сучасною системою соціального захисту населення будується, передусім, на двох основних системних управлінських ресурсах, що зумовлюють її результативність: на адміністративному і нормативно-правовому ресурсах. Адміністративний ресурс висуває ініціативу, а нормативно-правовий ресурс законодавчо встановлює цілі, завдання, конкретні програми соціального захисту населення, реалізація яких ґрунтована на залученні організаційних, економічних, виробничих, кадрових та інших управлінських ресурсів. Правові чинники мотивації у галузі соціального захисту проявляються у вигляді прийняття нормативно-законодавчих актів, що встановлюють стандарти, норми, правила, заборони й обмеження використання ресурсів, компетенцію і повноваження центральних і місцевих органів влади з розроблення державних стандартів, а також визначення юридичної відповідальності за порушення встановлених умов.

Основними ресурсами управління системою соціального захисту населення є наявні види соціальної підтримки різних категорій населення, що розробляються, соціальні програми розвитку відповідно до гарантованої держави переліком послуг і видами соціального обслуговування з уживаними соціальними технологіями, наявна матеріальна база і відповідно підготовлені кадри соціальних служб, нормативно-правове забезпечення.

Ресурсозбереження є складовою частиною усіх програм, що входять у систему соціального захисту населення. Для кожної з них розробляється оптимальний план ресурсо- й енергозберігаючих заходів, що включає певні критерії і показники їх оптимальності.

Нині як державна підтримка енергозбереження України, розроблена й уведена в дію урядова програма «теплих» кредитів, на фінансування якої виділено додатково 300 млн. грн. у 2017 р. Укладені договори про співпрацю з Держенергоефективності з боку державних банків («Ощадбанк», «Укргазбанк», «Укресімбанк», «ПриватБанк») дають змогу здійснювати кредитування як для ОСББ/ЖБК, так і для фізичних осіб. А місцеві програми кредитування енергоефективності, яких у 2016 р. було 206, дають змогу надавати додаткову компенсацію (з місцевих бюджетів) по відсотках за такими заходами [11].

Крім того, із внесенням змін у законодавство щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії проведено корегування «зеленого» тарифу на електроенергію для фізичних осіб, що дає їм змогу реалізовувати надлишок виробленої «чистої» енергії в мережу, що стає рушійною силою для розвитку сфери використання ресурсозбереження в Україні [12; 13].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз джерел інформації про стан і тенденції розвитку ресурсозбереження України засвідчив, що дослідження даної проблематики висвітлено недостатньо. Соціальний захист як найважливіший інструмент соціальної політики розвивається у рамках системи, орієнтованої на підтримку соціального функціонування людини і створення умов для забезпечення відповідного рівня й якості життя.

Процеси активізації ресурсозбереження в системі соціального захисту в Україні вимагають залучення не тільки ринкових, а й державних механізмів фінансового забезпечення програм раціонального та ефективного використання ресурсів в умовах сучасного господарювання, що дасть змогу розглядати ресурсозбереження як стратегічний напрям у соціальному розвитку на законодавчому рівні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амосов О.Ю. Проблема ресурсозбереження в Україні та шляхи її вирішення / О.Ю. Амосов, Н.Л. Гавкало-

- ва // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 3(34). – С. 1-5.
2. Данько М.С. Науково-технічні пріоритети забезпечення енергетичної безпеки / М.С. Данько // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2001. – Вип. 26. – С. 171-174.
3. Надтока Т.Б. Енергетична безпека підприємства як інструмент забезпечення його сталого соціально-економічного розвитку / Т.Б. Надтока, О.В. Амеліницька // Економіка і організація управління. – 2010. – № 2(8). – С. 63-69.
4. Половникова С.Ю. Історичні аспекти ресурсозбереження як фактора сталого розвитку / С.Ю. Половникова // Вісник ДДФЕІ. – 2001. – № 1. – С. 24-27.
5. Балашова Р.І. Сутність та складові потенціалу енергозбереження промислового підприємства в умовах трансформації економіки / Р.І. Балашова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2(128). – С. 110-117.
6. Ресурсономіка: теоретичні та прикладні аспекти: [монографія] / Б.М. Андрушків, Ю.Я. Вовк, О.Б. Погайдак [та ін.]. – Тернопіль: Терно-граф, 2012. – 456 с.
7. Дрозд І.П. Через ресурсо- та енергозбереження до сталого розвитку суспільства / І.П. Дрозд, А.В. Гулий // Збірник наукових статей III Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю. – Вінниця, 2011. – Т. 2. – С. 680-684. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eco.com.ua/>.
8. Костенко Я.О. Природо-ресурний потенціал розвитку економіки України / Я.О. Костенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – Вип. 12. – С. 23-26.
9. Криворучкіна О.В. Управління продуктивністю підприємства на засадах ресурсозбереження / О.В. Криворучкіна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5. – С. 258-263.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 69 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 р. № 243 «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2016 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249733521>
11. Урядова програма «теплих» кредитів у 2017 році. Державна програма енергозбереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://saee.gov.ua/uk/consumers/derzh-pidtrymka-energozabespechenya>
12. Савчук С. За I півріччя 2017 року понад 500 домогосподарств перейшли на електроенергію з енергії Сонця / С. Савчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://saee.gov.ua/uk/news/1927>
13. Дрозд І.П. Через ресурсо- та енергозбереження до сталого розвитку суспільства / І.П. Дрозд, А.В. Гулий // Збірник наукових статей III Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю. – Вінниця, 2011. – Т. 2. – С. 680-684. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eco.com.ua>
14. Кондратенко Н.О. Державне регулювання ресурсозберігаючої політики: [монографія] / Н.О. Кондратенко. – Х.: НТМГ, 2010. – С. 295-308.
15. Сотник І.М. Моделювання макроекономічних факторів ресурсозбереження в Україні / І.М. Сотник // Механізм регулювання економіки, 2009. – № 4. – Т. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/2009_4_1/4_3.pdf
16. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 26. – Ст. 218.

17. Підвищення енергоефективності як стратегічний пріоритет державної політики економічної безпеки: аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ енергетичної та ядерної безпеки. – К., 2012. – 22 с.
18. Лір В.Е. Енергоефективність як детермінанта енергетичної безпеки держави та конкурентоспроможності національної економіки / В.Е. Лір, У.Є. Письменна // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 1. – С. 35-45.
19. Сайт Державного комітету України з енергозбереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://necin.com.ua/marketing-energozabezpechennya/237-energetichna-bezpeka-derzhavi.html>